

In gesprek met schrijvers Jan de Roos en Jan-Jaap van den Berg

FOUT VOLK

Roof, verraad en repressie, het speelde allemaal in Haarlem en omgeving tijdens de Tweede Wereldoorlog. Dat blijkt uit het boek 'Fout Volk' van de twee Haarlemse historici. Over veel collaborateurs, verraders en profiteurs weten we niets of weinig, menen de publicisten. "Deze groep is onderbelicht gebleven. Door onderzoek kregen we twee netwerken van mensen die met de Duitsers samenspanden boven tafel."

In Haarlem was tijdens de Duitse bezetting sprake van een gewelddadig schrikbewind en gewapend verzet daartegen. De namen van verzetsstrijders als Hannie Schaft en Corrie ten Boom zijn even bekend als die van de 'foute' politiemans Fake Krist en burgemeester Simon Plekker. Het boek *Fout Volk* baseert zich op uitgebreid archiefonderzoek. Het bevat 45 biografische portretten van inwoners van Haarlem, Heemstede, Bloemendaal en Zandvoort die de kant van de Duitsers kozen of zich verrijkten tijdens de bezetting. Het boek laat zien welke rol NSB'ers, verraders, profiteurs, politie, gemeente en provincie speelden in de samenwerking met de Duitsers en wie daarbij sleutelfiguren waren.

Jan-Jaap: "Haarlem was een belangrijke stad in Nederland aan het begin van de Tweede Wereldoorlog met bijna evenveel inwoners als tegenwoordig. Een stad met de nodige overheidsinstanties, een soort provinciaal centrum voor Noord Holland. De NSB had voor de oorlog al een behoorlijke afdeling in Haarlem. De Duitsers vestigden hier verschillende instellingen van waaruit voor een deel de vervolging en de beroving van Joden werden gecoördineerd."

Jan: "Haarlem was en is ook het bestuurscentrum voor defensie, dus voor de Duitsers een logische plaats om neer te strijken. De stad heeft als bijkomend voordeel dat er veel chique gebouwen staan. Rondom het

Kenaupark woonden en werkten veel Duitsers. De prachtige villa's daar waren gevorderd en de Nederlanders eruit gedonderd."

Volgens Jan was het overgrote deel van de bevolking van Haarlem en omstreken 'goed', in ieder geval anti-Duits. "Mensen hadden doorgaans een enorme hekel aan Duitsers. Dat konden ze niet op elk moment laten merken natuurlijk. Je kon je baan kwijtraken als je je tegen de regels van de Duitsers verzette. Er was geen bijstand in die tijd. Iedereen had uiteraard wel de verantwoordelijkheid voor zijn eigen bestaan en dat van zijn naasten. Er waren ook NSB'ers die geen echte rol speelden, maar wel lid waren van de partij. Niet iedereen was een verrader. Ze beperkten zich soms tot het uithangen van de vlag op de verjaardag van Hitler of hadden zijn portret in de woonkamer hangen. Het was een relatief kleine groep van een paar honderd mensen die heel actief met de bezetters samenwerkten op een of andere manier."

Wanneer is er sprake van 'fout volk'?

Jan-Jaap: "Het begrip fout slaat op mensen die in de oorlog met de Duitsers samenspanden. Er zitten gradaties in, maar het zijn eigenlijk twee categorieën. De politieke collaborateurs als de NSB'ers en de economische collaborateurs, de profiteurs, de verraders, degenen die geld verdienden aan de ellende van anderen. Tijdens ons onderzoek ontdekten we twee netwerken. Een bestuurlijk netwerk met daarin politieagenten, leidende NSB'ers, Duitsers die hier de baas waren en de burgemeester. Daarnaast bestond er een economisch netwerk met makelaars, winkeliers en een notaris. Wij tonen in ons boek aan dat er tussen die twee netwerken sleutelfiguren zaten, schakels die de netwerken verbonden. Van de economische collaborateurs zijn er veel onder de radar gebleven. Degenen die wel werden opgepakt zijn na de oorlog niet zwaar bestraft. Alsof men het toen minder erg vond. Voor de terugkerende Joden uit de kampen was ook niet veel begrip. Niet voor wat ze hadden

'Joden werden na de oorlog niet met open armen ontvangen'

meegemaakt en ook niet voor het feit dat ze bestolen waren van hun bezit: huizen, kunst en sieraden. Iedereen had geleden, vonden de Haarlemmers. Zij moesten ook tulpenbollen eten om te overleven. Anno 2024 is de Jodenvervolgung het ergste van de Tweede Wereldoorlog en de Duitse bezetting. Dat is nu het morele fundament.”

Wie beschrijven jullie?

Jan: “Bijvoorbeeld burgemeester Plekker van Haarlem, die heeft in mijn ogen een zeer kwalijke rol gespeeld. Hij ondersteunde het Duitse regime en was daardoor medeverantwoordelijk voor een aantal zeer concrete anti-Joodse maatregelen. Hij zei bij zijn berechting dat het niet zijn ideeën waren, maar dat die hem opgedrongen waren door de Duitsers. Dat was een heel makkelijk excuus. Het zijn fundamentele foute keuzes die hij maakte en dat komt nu aan het licht.”
Jan-Jaap: “Wie ik echt een schoft vind is notaris Van Cranenburgh. Hij behoorde tot de elite van de stad, was actief in het katholieke volksdeel van Haarlem en bestuurde allerlei maatschappelijke organisaties. Een man met een enorm netwerk. Tijdens de oorlog hielp hij de Duitsers bij het verkopen van huizen van gedeporteerde Joden. Meer dan tweehonderd huizen

van Joden heeft hij zich toegeëigend. Als notaris verleende hij zijn medewerking en zijn stempels aan de Duitsers. Reken maar dat hij hier goed aan verdiende. Die huizen werden gekocht en verkocht in een heel schimmig netwerk van pandjesbazen, opportunisten en veel NSB'ers. Dat hebben wij in kaart gebracht.

Ook bepaalde ondernemers profiteerden mee in de oorlog. Banketbakker en NSB'er Oor in de Cronjébuurt bijvoorbeeld. In de jaren dertig was hij bijna failliet. Tijdens de oorlog verdiende hij veel geld door gebakjes en koek te verkopen aan Duitse soldaten in de Ripperda Kazerne. Hij was een kleine grabbelaar, van een andere gradatie, maar ook een foute kerel.”

Waarom schreven jullie dit boek?

Jan: “Over veel collaborateurs, profiteurs en verraders weten we weinig tot niets. Deze groep mensen is onderbelicht gebleven. Ook in andere steden en gemeenten. De aandacht gaat vaak uit naar de oorlog in het algemeen, de Jodenvervolgung, de verzetsmensen en de bekende oorlogsmisdadigers. De groep daar tussenin krijgt minder aandacht, mensen die er niet voor schroomden anderen te verraden. Het is belangrijk om precies te ontlede wat er gebeurd is. Het Haarlemse politiekorps bijvoorbeeld was niet in zijn geheel fout, maar een klein percentage wel. Er zaten politiemensen bij die volop meewerkten met de Duitsers en ‘vieze klusjes’ opknaptten.”

Jan-Jaap: “Het boek is wat mij betreft ook een poging weer onder de aandacht te brengen wat er in 1940-1945 in Haarlem gebeurd is met stadsgenoten die door andere Haarlemmers gepakt zijn. En dan te bedenken dat het in mijn eigen straat gebeurde in Noord. Haarlem is een historische stad en ziet er ongeveer hetzelfde uit, het lijkt echt gisteren gebeurd. Ik heb door de jaren heen diverse mensen bij mij uit de buurt gesproken die aanwezig zijn geweest bij de executies op de Dreef en aan de Jan Gijzenkade. De Tweede Wereldoorlog komt zo wel heel dichtbij.”

Hoe kwamen jullie op het idee om hierin te duiken?

Jan-Jaap: “Een paar jaar geleden zagen we een aflevering van het onderzoeksjournalistiek tv-programma *Pointer*. Zij onderzochten in een gedigitaliseerd Duits archief of gemeenten profiteerden van de verkoop van de huizen van Joden. Daar hebben ze een Excel-database van gemaakt die online is te raadplegen. Hierin staan alle

adressen in Nederland van huizen die in de oorlog zijn verhandeld. Voor ons was dit het startpunt. Naast het adres van de huizen staat er ook de naam van de eigenaar en de naam van degene die het huis heeft gekocht, de foute oorlogskopers dus. We waren het er snel over eens dat we daar lokaal onderzoek naar wilden doen.”

Jan: “Wij zijn er ruim anderhalf jaar mee bezig geweest. Archiefdozen uitpluizen is voor ons geen straf. De meeste uren hebben we gependend in het Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging in Den Haag. Een archief met strafdossiers van mensen die na de oorlog zijn opgepakt. In de dossiers zitten verhoren, getuigenverklaringen en compromitterend materiaal. Sommige mensen vinden archiefonderzoek saai, ik vind het juist ontzettend spannend. Je krijgt een map voor je neus waar soms tachtig jaar niemand in heeft gekeken.”

Wat ging er door je heen als je zo'n dossier las?

Jan: “Mijn eerste gedachte was: wat zal ik aantreffen? Soms klopte wat ik verwachtte, op andere momenten werd ik verrast.”

Jan-Jaap: “Ik werd er regelmatig in meegetrokken, moest dan echt even opstaan en afstand nemen. Zo heftig wat je allemaal leest. Ik lig wel eens wakker van al die schrijnende verhalen.”

Kun je een voorbeeld noemen?

Jan-Jaap: “Wat ik een verschrikkelijk verhaal vind speelde zich af in de Pegasusstraat. Daar woonde een echtpaar met twee kleine kinderen en de moeder van de vrouw, een Joodse dame. De meneer was katholiek, door het gemengde huwelijk was zijn vrouw veilig. In 1942 begonnen de razzia's en werd oma weggehaald door de Duitsers. Ze is uiteindelijk omgekomen in een kamp. Zo ingrijpend, de kinderen waren getuige en begrepen uiteraard niet waarom oma weg moest. Daar komt zo'n gezin niet meer overheen.”
Jan: “Ik had moeite met de processen-verbaal van kinderen. Kleine kinderen die werden opgepakt alleen omdat ze Joods waren en daarna afgevoerd. Hij hoeft dan niet veel meer uit te zoeken, je weet al wat het einde is. Andere voorbeelden die mij erg aangrepen waren de verslagen over de arrestaties van verzetsmensen. Die werden op het politiebureau volledig in elkaar geslagen. Zodanig dat zelfs familieleden ze later niet meer herkenden. De lui met macht waren van God los.”

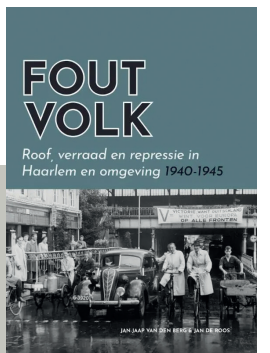
Ik zie dat het u ontroert.

Jan: “Het was vreselijk. Als de ‘beul’ moe was van het meppen en trappen nam een ander het over. Dat waren Nederlandse politiemensen, uiteraard aangemoedigd en gedekt door de Duitsers. Met verraad heb ik ook veel moeite. Dat mensen hun burens, bekenden of familie in handen speelden van de Duitsers vind ik onvoorstelbaar. Ik vraag me af wat hun motieven waren? Sommigen handelden zo omdat ze ideologisch op één lijn zaten met de Duitse bezetter. Anderen hadden geen moreel kompas. In een aantal gevallen waren mensen gewoon heel dom zonder benul van de verwoestende rol die ze speelden. Soms zal het ook een combinatie van alle drie geweest zijn. Dat soort mensen trof elkaar en de Duitsers in de twee cafés Slot in het centrum en in Haarlem-Noord. De cafés werden gerund door twee neven, NSB'ers. Klanten kwamen gezellig borrelen én informatie uitwisselen.”
Jan-Jaap: “Het verhaal van kapper Böttcher sluit hier goed op aan, een Duitser die al heel lang in Nederland woonde. Deze opportunist greep ook zijn kans. Tijdens de bezetting werd hij actief binnen de nazi-afdeling Haarlem. Door te lobbyen bij de Duitsers heeft hij zich een belangrijke kapsalon (met een Joodse eigenaar) bij het Leidseplein in Amsterdam toegeëigend.

Hij nam de zaak over en verdiende een vorstelijk salaris. Die kapper heeft een fantastische bezettingstijd meegemaakt en is na de oorlog gelijk gevlogen. Men heeft hem niks kunnen maken.”

Jan: “Dat stemt bitter. Er staan diverse andere voorbeelden in het boek van mensen die ontglipt zijn en echt iets op hun kerfstok hadden. Grote jongens die 'm gelijk wisten te smeren. Velen hebben tot aan hun dood in vrijheid geleefd. Deze mensen hebben aantoonbaar zoveel ellende aangericht en zijn nooit berecht. Ik vind dat heel schrijnend.” ■

‘Sommige mensen vinden archiefonderzoek saai, ik vind het juist ontzettend spannend’

Fout Volk
Roof, verraad en repressie in Haarlem en omgeving 1940-1945

Uitgeverij Loutje, € 29,95